

Günel Xudayarova
Püstəxanım Musayeva
Azərbaycan Dillər Universiteti

XARİCİ DİL DƏRSLƏRİNİN TƏŞKİLİNƏ VERİLƏN MÜASİR TƏLƏBLƏR

Açar sözlər: *dərsin planlaşdırılması, tələbə fəallığı, interaktivlik*

Keywords: *lesson planning, student activity, interactivity*

Ключевые слова: *планирование урока, студенческая деятельность, интерактивность*

Hər bir fəaliyyətin nəticəsi onun keyfiyyət göstəricisi hesab olunur. Tədris prosesində tələbələrin bilik və bacarıqlarının formalaşma göstəricilərinin yüksək nəticələnməsi təlim prosesinin səmərəli təşkil olunmasını aşkara çıxaran başlıca meyardır. Dərslərin təşkilində tələbələrin ehtiyac və maraqlarını nəzərə alaraq təhsilin keyfiyyətinin artırılması baxımından müasir tələblərin izlənməsinin əhəmiyyətini xüsusi vurğulamaq lazımdır.

Fəaliyyətin bütün sahələrində olduğu kimi təhsil sahəsində də yeniliklərin olmasının əhəmiyyəti mühümdür. Təhsil sahəsində baş verən innovasiyalar tələbələrin bilik, bacarıq və vərdişlərinin inkişaf etdirilməsinə və təhsilin keyfiyyətinin artırılmasına istiqamətlənir. Pedaqoji innovasiyalarla təşkil olunmuş dərs yüksək təlim nailiyyətləri ilə nəticələnmə bilər. Təhsil islahatının başlıca istiqamətlərindən biri olan tələbələrin təlimi, təhsili, tərbiyəsi, inkişafı və formalaşmasını təmin etmək üçün dərsləri müasir tələblərə əsasən təşkil etmək lazımdır. Bu məqsədlə, dərslərin təşkili zamanı müasir tələblərin irəli sürülməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, dərslərin təşkilinə verilən əsas tələblər ümumi və xüsusi olmaqla iki qrupa ayrılır. Dərsə verilən ümumi tələblər təlimin prinsiplərində ifadə olunmuşdur. Dərsdə bu prinsiplər (həyatla əlaqə, elmilik, sistemətiklik, şüurluluq və fəallıq, əyanilik, müvafiqlik, fərdi yanaşma və s.) kompleks şəkildə həyata keçirilməlidir [1].

Xarici dil dərslərinin təşkili zamanı informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə olunması, müəllimlərlə tələbələr arasında dialoqların qurulması, mövzu ilə bağlı müxtəlif müzakirələrin təşkil olunması, qrup və ya cütlərlə fəaliyyətə üstünlük verilməsi, tələbələrin müxtəlif tədbirlərə cəlb olunması, müxtəlif yeni üsul və formalardan istifadə olunması təlimin müasir tələblərə uyğun qurulmasını şərtləndirən amillərdəndir.

Müasir təhsil proqramına əsasən dərslərin təşkilinə yeni müddəalar təhsilin inkişafı üçün edilən dəyişiklikləri aşağıdakı kimi qruplaşdırır:

- təhsilalanlara subyekt kimi, şəxsiyyət kimi yanaşma;
- təhsilalanların maraqlarının nəzərə alınması;
- informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından geniş istifadə olunması;
- pedaqoji prosesin iştirakçıları arasında dialoqa üstünlük verilməsi;
- kollektiv (qruplarla) fəaliyyətə üstünlük verilməsi;
- sağlam psixoloji mühitin yaradılması;
- informasiya bolluğunun təşkil olunması;
- dilöyrənənin real həyata hazırlanmasının əsas məqsəd kimi götürülməsi;
- inteqrasiya imkanlarından geniş istifadə;
- dilöyrənənlərin (məktəbdaxili və məktəbdənkənar) müxtəlif tədbirlərə cəlb olunması;
- dilöyrənənlərdə müasir dünyagörüşün formalaşdırılması [2].

Xarici dillərin tədrisi zamanı yeni təlim yanaşmaları tələbələrin bilik və bacarıqlarının səmərəli tətbiqinə, tənqidi, məntiqi və yaradıcı təfəkkürün inkişaf etdirilməsinə istiqamətlənir. Təlimin yeni yanaşmalar baxımından təşkili texnologiyası tələbələrdə idraki, ünsiyyət, psixomotor fəaliyyətləri və onların tədqiqatçılıq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsini ön plana çəkir.

Dərslərin təşkilinə verilən müasir tələbləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- Dərsdə yüksək təhsil, inkişaf və tərbiyə nəticəsi əldə olunmalıdır. Hər bir fəaliyyət nəticəsi ilə ölçülür. Dərsdə təhsil, tərbiyə və inkişaf vəzifələri vəhdətdə həyata keçirilməli, real nəticələr əldə edilməlidir.
- Dərsdə təlim materialının optimallaşdırılmasına çalışmaq lazımdır. Dərsin qarşısında duran məqsəd və vəzifələrdən, dilöyrənənlərin hazırlıq səviyyəsindən çıxış edərək müəllim öyrənilən materialın həcmi, çətinlik dərəcəsi, fənlərarası əlaqə imkanlarını müəyyənləşdirməli, dərs zamanı məzmunun mənimsənilməsinə nail olmalıdır.
- Dərsdə səmərəli metodik üsullardan istifadə etmək lazımdır. Dərs o zaman səmərəli olur ki, tələbələr biliyi hazır şəkildə deyil, fəal axtarışa cəlb edilərək əldə etsinlər və müstəqil tədqiqat apara bilsinlər. Dərsdə problemlə vəziyyətin yaradılması, evristik müsahibə və diskussiyaların təşkili kitab üzərində yaradıcı işlərin aparılması, təfəkkürün inkişafına təkan verən məntiqi metodlara (müqayisə, təhlil-tərkib, ümumiləşdirmə və s.) istinad edilməsi təhsilin müsbət nəticələnməsinə təsir göstərə bilər.
- Təşkilatı cəhətdən dərs mütəşəkkil və çevik olmalıdır. Dərsin təşkilatı cəhətdən mütəşəkkil olması onun vaxtında başlanması, yüksək intizama əsaslanması, optimal tempdə olması, intensiv qurulması (az vaxtda yüksək nəticə əldə edilməsi) ilə xarakterizə olunur [1].

Dərsdə əlverişli, psixoloji iqlim, müsbət emosional vəziyyət yaratmaq lazımdır. Dərsin səmərəsi onun emosional mühiti ilə sıx bağlıdır: sağlam-psixoloji mühitdə təşkil olunmayan dərs cansıxıcı, yorucu və səmərəsiz olacaq. Dərsdə müəllim və tələbələr arasında qarşılıqlı hörmət, inam, pedaqoji əməkdaşlıq, xoş

əhval-ruhiyyə, müsbət zehni hisslər (şadlıq, təlim sevinci, inam, təəccüb və s.) müşahidə olunmalıdır [1].

Məlumdur ki, dərslər çevik qurulmalı və ehtiyac olduğu anda onun məzmununda, quruluşunda və vaxt bölgüsündə dəyişikliklər edilməlidir. Bu tələblər dərslər zamanı müəllimin üzərinə düşən öhdəliklərdir. Təlim materiallarının təqdim olunması zamanı dərslərin quruluşunu, onun məqsəd və vəzifələrini, fəaliyyət formalarını müəyyənləşdirmək lazımdır [5]. Metodist Penny Ur ingilis dilinin tədrisi zamanı müəllimin vəzifələrini aşağıdakı kimi müəyyənləşdirir:

- öyrədən – dilin linqvistik komponentlərini aydın izah edir;
- aktivləşdirən şəxs – tələbələrin dildən istifadə imkanlarını genişləndirən müxtəlif tapşırıq nümunələri ilə təmin edir;
- model – dərslər zamanı ingilis dilli danışanların prototipini yaradır;
- rəyçi – tələbələrin şifahi və yazılı nitqinə münasibətini bildirir;
- dəstək verən şəxs – məqsədmüvafiq təlim materialları ilə təmin edir;
- qiymətləndirən şəxs – tələbələrin təlim nailiyyətlərini qiymətləndirir;
- idarəçi – təlimi müxtəlif üsul və formalarla təşkil edir;
- motivasiya edən şəxs – müəllimin dəstəyi və düzgün istiqamətləndirməsi ilə tələbələrin dərslərə marağını artırır [6].

Təhsilin müasirləşdirilməsi konsepsiyası bütün pedaqoji təsirlərin cəmləşdiyi və həyata keçirildiyi təhsil prosesinin çoxfunksiyalı bir hissəsi kimi xarici dil dərslərinin müasir tələblərə əsasən təşkil edilməsini tələb edir. Müasir standartlara əsasən təşkil edilən dərslər müəllim və tələbələr arasında xarici dildə ünsiyyət qurmaq bacarığı, tələbələrin bilik qabiliyyətlərini artırmaqla yanaşı, həm də hər bir dilöyrənənin şəxsi fəaliyyətinin sistemli və məqsədyönlü şəkildə öyrənilməsinə istiqamətlənməlidir.

Təhsil müasir cəmiyyətin tələblərinə cavab verməlidir. Müasir həyat şəraitinin xarici dildə bilik səviyyəsinə olan əsas tələbi, bir fərdin xarici dildə, onun vəzifə və öhdəliklərini öz köməyi ilə həll edə bilməsi deməkdir. Tədris prosesinin bir hissəsi nəzərdə tutur ki, tələbələr müəllimin köməyi ilə fəaliyyətinin obyektini aşkar edir, araşdırır, fəaliyyətinin məqsədlərini müəyyənləşdirir və onları planlı şəkildə həyata keçirirlər. Fəaliyyət anlayışı nöqtəyi-nəzərindən müəllim və tələbə ortaq olur. Təşkil edilən dərslər müasirdirsə, o, gələcək perspektivləri reallaşdırmaq üçün zəmin yaradır.

Müasir müəllimin məqsədi də şəxsi inkişafın məqsədinə uyğun təhsil fəaliyyətinin təşkili üsullarını və metodlarını seçməkdir. Həm tələbə, həm də müəllim üçün dərslərin innovativ metod və üsullardan istifadə etməklə təşkil etməsi vacibdir. Standartlara cavab verən dərslərin effektiv və müasir şəkildə təşkili dilöyrənənin şəxsiyyət kimi formalaşmasına da təsir edir. Müəllim yeni biliklərin müstəqil əldə edilməsinə və assimilyasiyasına yönəlmiş yaradıcılıq üsullarını tədris edən bir şəxsiyyətdir. Tələbə tədris prosesində passiv bir iştirakçı olmağı dayandırır və müəllim ilə paralel olaraq hər bir dərslər üçün məqsədləri müəyyənləşdirir, iş planını müəyyənləşdirir, məqsədlərə nail olmaq üçün innovativ metod və üsulları seçir, qiymətləndirmədə fəal iştirak edir.

Müasir dərslər tələbələrin davamlı yüksək fəaliyyəti ilə dəyərləndirilməlidir. Buna görə də, tələbənin fəal olması, müstəqil fəaliyyət göstərməsi və yaradıcılığını nümayiş etdirməsi üçün dərslərin planlaşdırılması vacibdir.

Xarici dilin mənimsənməsinin əsaslarını fonetik, leksik, qrammatik materialları öyrətmək, dilöyrənəndə oxu texnikasını formalaşdırmaq, eşidib-anlama, yazı, danışmaq və oxu bacarıqlarını inkişaf etdirmək təşkil edir. Dərs materialının möhkəmləndirilməsi üçün isə müəllim vizual təlimlər təşkil etməli, rollu oyunlar vasitəsi ilə materialları təqdim etməli və şeirlər, mahnılardan istifadə etməklə xarici dil vasitələrinin işləməsinə əyani şəkildə göstərməlidir.

Dərsləri müasir tələblərə əsasən təşkil etmək üçün tədqiq olunan materialın məzmununun açıqlanması, tədris prosesinin təcrübəyönümlü olması, yaradıcı xarakterli dərslər materiallarının məzmununa daxil edilməsi, innovativ tədris metodlarının seçilməsi, qrup və ya cütlərlə iş, dərslərdə fərqli yanaşmaların tətbiqi, tələbələrin müstəqil fəaliyyəti üçün şəraitin və onlarda motivasiyanın yaradılması, İKT-dən istifadəyə üstünlük verilməsi kimi məsələlərə diqqət edilməlidir.

Müasir dərslərdə tələbə fəallığının interaktiv təlim metodlarından istifadə edərək təmin etmək olar. Bu zaman müxtəlif iş formaları (fərdi, qruplarla, kollektivlə) müəyyənləşdirilir. Dərs prosesində müəllim dilöyrənənlərin maraq və istəklərini nəzərə almağı bacarmalıdır. İnformasiya vasitələrindən istifadə etməyi bacaran tələbə tədris prosesində də onlara maraqlı olanları görmək istəyir. Bu səbəbdən də, müəllim informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etmək bacarığına yiyələnmişdir. Dərslərin maraqlı keçməsi üçün mövzuya uyğun mənbələrə müraciət edilməlidir və bununla da tədris prosesində qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq imkanı əldə etmək olar.

Müəllim dərslərdə yaradıcı yanaşmalıdır, məzmun standartlarına əsasən dərslərin məqsədini müəyyənləşdirməlidir. Bu zaman öyrədici, inkişafetdirici, tərbiyəedici funksiyalar nəzərə alınmalıdır [3].

Dərs öncədən planlaşdırılmalı, daha sonra dərslərdə, dərslərin prosesi və dərslərdən sonrakı mərhələlərin geniş təhlili aparılmalı, dərslərin məzmununa keçmədən əvvəl, mövzunun əhəmiyyəti, eləcə də onun dilöyrənənlər qarşısında qoyduğu məqsəd və vəzifələrə dair suallar formalaşdırılmalıdır.

Beləliklə, yuxarıda qeyd edilən məsələlər dərslərin müasir tələblərə əsasən təşkilində xüsusi əhəmiyyətə malikdir və onlar bir-birilə sıx bağlıdır. Müəllim dərslərdə qarşıda duran məqsəd və vəzifələri, dilöyrənənlərin hazırlıq və bilik səviyyələrinə uyğun materialın həcmi, çətinlik dərəcəsinə müəyyənləşdirməli və dərslərdə materialın mənimsənməsinə çalışmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Aranlı M., Yusifova C. Kurikulum. Bakı, 2018.
2. Hüseynova G. Kurikulum təliminə praktik baxış. Bakı, Hədəf nəşrləri, 2017.
3. Рогова Г.В., Рожкова Ф.М. Обучение связному высказыванию // ж. «ИЯШ» № 6, 2012 г.
4. Шамов А.Н. Учебная деятельность на уроках иностранного языка и её специфика // ж. «ИЯШ» № 9, 2012.

5. Shiraliyev A. Teaching Practice Handbook. Baku, Mutarjim, 2012.
6. Ur P. A Course in English Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

Summary

Modern Requirements for the Organization of Foreign Language Lessons

The article deals with the organization of foreign language lessons with modern requirements. The methods used in the organization of the modern course and the pros and cons of using various forms of training are analyzed. The modern lesson must be characterized by a continuous activity of students. Lesson planning is important for students to demonstrate their independence and creativity in the classroom. For this reason, the modern requirements set for the effective organization of foreign language lessons must be carefully observed.

Резюме

Современные требования к организации уроков иностранного языка

Статья посвящена современным требованиям организации уроков иностранного языка. Анализируются методы используемые в организации современных уроков, а также плюсы и минусы использования различных форм обучения. Современный урок должен характеризоваться непрерывной активностью студентов. Планирование урока важно для студентов с целью продемонстрировать свою независимость и креативность на уроке. По этой причине необходимо тщательно соблюдать современные требования, предъявляемые к эффективной организации уроков иностранного языка.

Rəyçi: dos.V.Babayeva